

KRITIKA

OB PRVI KNJIGI ZGODOVINE NARODOV JUGOSLAVIJE

Leta 1949 se je na iniciativo zveznega Sveta za znanost in kulturo začela pripravljati Zgodovina narodov Jugoslavije, delo, ki je bilo spočetka zamišljeno kot učbenik za potrebe pouka zgodovine v srednjih šolah, pa je kmalu naraslo daleč preko teh prvotnih meja. Tako je v štirih letih nastala in lani izšla (v srbski, hrvatski in slovenski izdaji) prva knjiga, ki na skoraj osemsto straneh podaja zgodovinski razvoj naših narodov do začetka 16. stoletja. Sodelovalo je veliko število zgodovinarjev iz vseh ljudskih republik; seznam piscev obsega 54 imen. Končno redakcijo so izvršili Bogo Grafenauer, Dušan Perović in Jaroslav Šidak. Knjiga obsega 4 dele s 14 poglavji. Prvi del (54 strani)* govori v dveh poglavjih o naših krajih v dobi praskupnosti (24 str.) in v dobi sužnjeposestniškega reda, to je rimski dobi (27 str.). Drugi del (z enim samim poglavjem) nosi naslov »Naselitev Slovanov na Balkanskem polotoku — Razkroj rodovnega reda in začetki razredne družbe« (42 str.). Tretji del (182 str.) je posvečen zgodnjefevdalni dobi. Splošno uvodno poglavje daje glavne razvojne črte tega obdobja v Evropi in pri nas (25 str.), posamezna poglavja obravnavajo nato po vrsti Slovence (53 str.), hrvatske dežele (57 str.), srbske dežele (28 str.) ter Makedonce (39 str.) v času od 7. do 12. stoletja. Daleč najobsežnejši je četrti del, ki zavzema precej preko polovice celotne knjige (458 str.) ter govori o dobi razvitega fevdalizma. Tu si spet slede za uvodnim poglavjem (21 str.) prikazi srbske fevdalne države in Makedonije (171 str.), bosanske fevdalne države (57 str.), Dubrovnika (35 str.), Hrvatske (119 str.) in Slovencev (54 str.) v času od 12. do 15. stoletja. Vsakemu poglavju je dodan seznam glavnih virov in literature, poleg 104 slik pa je prirejeno (v slovenski izdaji v posebnem priloženem atlantu) 24 zgodovinskih zemljevidov.

Tako obsežno zasnovano delo bi že samo po sebi zaslužilo veliko pozornost. Naša pozornost in zanimanje pa sta toliko večja, ker je to prvi veliki, znanstveno pisan pregled naše preteklosti, ki je izšel po osvoboditvi, ker je njegov namen dati tak prikaz naše preteklosti, ki bi bil »osvobojen idealističnega pojmovanja in šovinističnih tendenc, ki so se izražale v predvojnih učbenikih«, ker je to »prvi obsežnejši poskus razlage naše zgodovine na podlagi historičnega materializma«, kakor je rečeno v predgovoru.

Delo na taki zgodovini ni lahek posel. Nihče se tega ni bolj zavedal kot prav začetnika historičnega materializma, Marx in Engels. Tako je pisal Engels v pismu K. Schmidtu leta 1890: »Vso zgodovino je treba na novo preštudirati, treba je podrobno preiskati eksistenčne pogoje različnih družbenih formacij, preden poizkusimo iz njih izvajati politične, privatno-pravne, estetske, filozofske, religiozne itd. nazore, ki tem pogojem ustrezajo.« Te težave niso veljale le za dobo pred sto ali šestdesetimi leti, ampak veljajo prav tako še danes, prav posebej še pri nas, pri zgodovinopisju jugoslovanskih narodov. Zavedati se namreč moramo, da pri nas vse do leta 1941 ne le da ni bilo kaj

* Strani omenjam povsod po slovenski izdaji.

dosti marksističnih obdelav zgodovine, ampak da je bilo dokaj malo tudi onih, ki so v buržoaznem zgodovinopisju sledili naprednejšim smerem zgodovinskega raziskovanja, kakor so se razvile in uveljavljale že mnogokje. Medtem ko so n. pr. po svetu že močno rasla raziskovanja gospodarske zgodovine, je bilo pri nas s tega področja le malo del. Posebno velja to za predele, kjer so v srednjem veku obstajale domače fevdalne države (n. pr. v Srbiji, na Hrvaškem). Bolje je bilo tam, kjer takih domačih držav ni bilo in je to že nekako samo po sebi sililo zgodovinarje, da se ukvarjajo manj z vladarji pa bolj s kmeti in meščani (n. pr. na Slovenskem), pa tudi tam, kjer je že ves značaj države in njene ureditve usmerjal raziskovalce, kakor n. pr. na ozemlju dubrovniške republike.

Ne mogli bi pravično ocenjevati naše Zgodovine, če se ne bi zavedali vseh težav, v katerih je nastajala. Neenakomerno raziskana obdobja in predeli, pomanjkanje cele vrste monografij, vrsta vprašanj, ki bi jih bilo treba šele raziskati ali pa docela na novo premostiti, različni pogledi posameznih sodelavcev na zgodovino v širšem smislu in na posamezne probleme, pa ne na zadnjem mestu naglica, s katero je bilo treba delo sestavljati in redigirati (čeprav se doba štirih let na prvi pogled ne zdi kratka) — vse to so bile velike ovire, ki so seveda vplivale na celotno knjigo. Pisci so se tega tudi zavedali in nikakor ne mislijo, da je delo brez nedostatkov in sledov starih pojmovanj. Seveda pa razumevanje vseh pogojev in težav, v katerih je knjiga nastajala, nikakor ne zmanjšuje potrebe po kritiki in diskusiji. O delu je potrebno čim več razpravljati, prav v interesu napredka naše zgodovinske znanosti.

Ena, in to najvažnejša ugotovitev je nesporna: knjiga predstavlja ogromen napredek in velikansko pridobitev. Nič nam tega bolj jasno ne pokaže, kakor če jo primerjamo z večino podobnih del, ki so izšla pred vojno. Vzemimo v roke recimo Šišičevo hrvatsko zgodovino, višek hrvatskega zgodovinopisja pred letom 1941. Kako klavrna je njegova koncepcija, njegovo vrednotenje važnega in pomembnega v primeri z našim novim delom! Vzemimo v roke predvojne zgodovine Jugoslavije in Jugoslovanov z njihovimi zasnovami in pojmovanji, njihovimi neznanstvenimi prijemi, pogledjmo n. pr. samo to, kako se v njih prikazuje preteklost makedonskega naroda, ki ga povsem zanikavajo — v našem delu pa so Makedonci prvič enakopravno zastopani. Poudariti moramo torej, da je bila zasnova Zgodovine narodov Jugoslavije izredno koristna in plodna. V svojem glavnem namenu je vsekakor uspela.

V naslednjem pa nekaj kritičnih pripomb.

Naj se dotaknem najprej vprašanja, ki je važno za celotno koncepcijo dela, to je vprašanja mesta politične zgodovine v celotni zgodovini nekega ozemlja ali naroda, kakor je naša Zgodovina narodov Jugoslavije. Jasno nam je, da je za razumevanje kakršnih koli zgodovinskih pojavov predvsem potrebno »doumeti materialne življenjske pogoje vsakokratne določene dobe« (Engels), da je v vsakem zgodovinskem delu temeljno razpravljanje o teh materialnih pogojih, o ekonomskem stanju in razvoju ter družbenih odnosih. Nikakor pa ni še pri nas rešeno vprašanje, ali naj zavzema politična zgodovina (z vso naslonitvijo na ekonomsko bazo) prvo, vodilno mesto v zgodovini ali ne. O tem so, mislim, tudi pisci naše Zgodovine različnega mišljenja in tudi v raznih diskusijah so se pokazala različna mnenja. Vsekakor bo treba o tem še razpravljati. Mislim, da moramo pri določevanju vloge politične zgo-

dovine ugotoviti najprej, ali nam gre predvsem za zgodovino vladarjev in vrhov družbe, ali pa predvsem za zgodovino množic, ljudstva. Odgovor na to ni težak. Prikazati moramo predvsem življenje ljudstva, njegov razvoj, njegove borbe, težave, njegov napredek. Politična zgodovina ima v posameznih zgodovinskih obdobjih zelo različno vsebino. Odeč je govoriti o izredni važnosti politične zgodovine v moderni dobi. Toda kaj pomeni politična zgodovina za fevdalno dobo kakor jo zajema naša prva knjiga Zgodovine narodov Jugoslavije? Sem spadajo res razna široka ljudska gibanja kakor so kmečki upori, a sem spada tudi zgodovina vladarjev, velikih fevdalcev, njihovih notranjih in zunanjih bojev, vojn, osvajanj itd. In kadar se za to dobo zahteva prednost in poudarja važnost politične zgodovine, se s tem navadno misli tudi prav na to zadnje. Oni, ki govorijo, da je v Zgodovini narodov Jugoslavije premalo politične zgodovine, bi predvsem radi več podrobnosti in raznih političnih akcij kraljev, banov in grofov, njihovih dinastičnih zvez, pohodov itd. To pa je, mislim, povsem nepravilno, nesodobno in nemarksistično. Zato se mi zdi, da je zahtevanje absolutne prednosti politične zgodovine v celotnem sklopu zgodovine povsem zgrešeno. V enostranskem poudarjanju politične zgodovine je velik del ostankov tradicionalnega pojmovanja zgodovine. Saj je bila ta nekoč izključno le politična zgodovina, šele pozneje sta se ji pridružila kot nekaka neenakopravna priveska kulturna in gospodarska zgodovina. Danes pa tako ne moremo več gledati.

Kadar pišemo zgodovino nekega naroda, je treba upoštevati vsa področja: ekonomsko bazo, politiko, kulturo, umetnost, znanost itd. itd. Pri vseh teh različnih straneh življenja, ki vse tvorijo celoto, pa je seveda težišče na ljudstvu. Tako se mi zdi, da ne smemo govoriti n. pr. samo o vrhovih znanosti, filozofije neke dobe, ampak tudi o navadah, predstavah, znanju, kulturi množic. Ravno tu more zgodovina ogromno koristiti bralcem, ki bi iz take slike preteklosti dobili pregled človekovega napredka, pravo predstavo razvoja človeške družbe, videli tudi nesmiselnost in smešnost najrazličnejših zaostalih pojmovanj, katerih zgodovinski nastanek in pogoje so bili spoznali. Seveda smo pri ustvarjanju take vsestranske zgodovine danes še daleč na pol poti. Tu nas čaka še mnogo dela, še mnogo zbiranja materiala — toda prav bi bilo, da mislimo na to, kar bo treba storiti.

Če torej s te strani motrimo prvo knjigo Zgodovine narodov Jugoslavije, potem nikakor ne bomo mogli reči, da je v nji premalo politične zgodovine, pač pa, da je je ponekod preveč. Premalo širših, sintetičnih ugotovitev in analiz, preveč pa cele vrste drobnih, nepomembnih dejstev in podatkov.

Drobni fakti so za zgodovinarja vsekakor potrebni, saj more le iz njihovega proučevanja zrasti celotna in pregledna slika. Za moderno dobo je proučevanje lažje: za kakih zadnjih sto let (in več) imamo na razpolago vsakovrstne statistične podatke, ki nam na mnogokatero vprašanje dajejo lepe in razmeroma hitre odgovore. Drugače pa je za obdobje srednjega veka. Kako naj si ustvarimo n. pr. sliko kolonizacije na Slovenskem, življenja našega kmeta v 12., 15. stoletju, nastanka in razvoja našega kajzarstva, obsega in razvoja zgodnjih manufaktur, gospodarskega življenja meščanstva tiste dobe, če ne na podlagi podrobnega proučevanja najrazličnejših listin, urbarjev, omejenih na majhna območja, na podlagi vrste čisto specialnih in ozko omejenih študij. Mnogokrat bi se človek vprašal, kakšen smisel ima n. pr. analiza nekega majhnega področja okrog Logatca, Gornjega grada ali Škofje Loke —

komu to pravzaprav sploh koristi? — vendar pa prav iz vrste tako konkretnih drobnih študij za najrazličnejša področja šele nastane tista splošna slika, ki nam je potrebna, ki daje sintezo stanja in razvoja za širše področje in obdobje. V tem je pomen lokalnih zgodovin in lokalnih proučevanj. Niso same sebi namen — dajejo pa potrebni material za sintezo.

Drugo vprašanje je seveda, kaj je z drobnimi fakti v velikem zgodovinskem delu, ki mora biti sintetično in ki je namenjeno širšim krogom bralcev. Tu je treba dati plastično in pregledno sliko preteklosti, tu je treba predvsem dati to, kar je splošno, kar je važno, kar je pomembno tudi za današnjega človeka. Ne da bi hoteli spravljati zgodovinska raziskovanja v suženjsko odvisnost od današnje problematike, kar bi bilo povsem napačno, se vendarle zdi, da sedanost vpliva na izbor in obsežnost dogodkov, ki jih bomo obravnavali. Še danes imamo recimo pri nas na Slovenskem opravka s silno razdrobljenostjo kmečke posesti: ena kmetova njiva je na tem, druga na drugem koncu vaškega polja, tretja in četrta spet čisto drugje itd. Koliko težav je v gospodarstvu zaradi tega. Nedvomno bo zanimivo vedeti, odkod ta razdrobljenost in razmetanost, da je to nastalo v teh in teh pogojih triletnega kolobarjenja in vaške srenje v zgodnjem srednjem veku in se ohranilo, ker kapitalizem ni bil dovolj močan, vse do naših dni, medtem ko je n. pr. na Angleškem taka razdelitev polja že davno propadla. Nedvomno bo to bolj vredno razpravljanja kakor pa podrobno naštevanje posameznih ilirskih plemen in predelov, v katerih so živeli pred dvemi tisočletji: Norikov, Karnov, Seretov, Serapilov, Jasov, Kolapianov, Varcianov, Breucov, Liburnov, Dalmatov, Japodov, Daorsov, Ardijejev, Plerejev, Dokleatov, Mezejev, Ditionov, Desidiatov, Autariatov, Dardancev, Peoncev, Linkestov, Dasaretov (str. 31). Pri teh plemenih bo bralec s pozornostjo prisljuhnil imenom recimo Histrov ali Dalmatov, ker še danes žive pokrajine s tem nazivom, zanimal ga bo izvor teh oznak. Večina imen pa mu ne bo povedala prav ničesar.

Gotovo je, da bodo imeli prednost podatki o življenju našega kmeta in meščana pred imeni plemiških rodbin, njih posestev in medsebojnih sporov. Gotovo je, da bodo mnogo bolj važna velika množična gibanja kakor pa vrsta fevdalnih vojn — da se bomo pri raznih vojnah predvsem vprašali, kakšne so bile njihove osnove, kdo se je v njih boril in za čigav interes, koliko in na kakšni strani so bile udeležene množice itd. Osvojitve, ki so držale par let in niso pustile sledov, nas ne bodo zanimale, onim z dolgotrajnejšimi posledicami pa bomo posvečali več pozornosti. Širjenja posesti vrste raznih dinastov sredi slovenskega ozemlja nas ne bodo preveč zanimale, pač pa bomo omenjali podobne osvojitve, ki so postavile slovensko-hrvatsko mejo na Sotli.

Tega vprašanja drobnih dejstev naša knjiga še ni povsem zadovoljivo rešila. Nekaj je še drobnarij, ki v tako delo ne spadajo in ki le motijo bralca, ki bi rad zvedel tehtne in važne stvari — saj je teh več kot dovolj. Vzemimo tale primer. Knjiga pripoveduje (str. 316):

(Manuel Komnen)... je odstranil velikega župana Deso (okoli 1168) in za njegovega naslednika postavil Tihomira, sina sicer neznanega člana srbske dinastije Zavide. Hkrati so imeli Tihomirovi bratje v svojih rokah

posamezne predele srbske države. Tako je najmlajši med njimi, Štefan Nemanja, upravljal vzhodne kraje (Ibar, Toplica in »Reke«); ob neki priliki pa je od cesarja Manuela dobil še Dubočico (okoli Leskovca). Toda Tihomir ni ostal dolgo časa na oblasti; Štefan Nemanja ga je kmalu vrgel (okoli 1170) in se proglasil za velikega župana. Kako je prišlo do tega prevrata, se ne da ugotoviti. Štefan Prvovenčani, Nemanjin sin in življenjepisec prikazuje stvari popolnoma pristransko: da je Nemanja s postavitvijo samostanov v Toplici (Materi božje in sv. Nikolaja pri Kuršumljiji) zbudil zavist in sovraštvo pri svojih bratih, ki so ga poklicali k sebi in ga vrgli v ječo; ko se je Nemanja rešil s čudežem sv. Jurija, je pregnal brate in prevzel oblast. Izgnani veliki župan se je podal pod bizantinsko zaščito in se je skušal z bizantinsko vojsko zopet povrniti na prestol. Toda Nemanja je pri vasi Pantini na Kosovem polju sovražnika premagal in se tako obdržal na oblasti.

Ali je važno, in za koga, da je Štefan Nemanja dve leti upravljal te in te vzhodne kraje in da je potem dobil še Dubočico, ali je potrebno dati še pod črto pet vrstic dolgo opombo, da se še danes ne ve, kje so bile pravzaprav te Reke, z naštevanjem vsem možnih lokalizacij? Ali je potrebno toliko govoriti o ubogem Tihomiru, ki je vladal le dve leti in ni pustil za seboj nobenega sledu ter na široko razpravljati o vzrokih njegovega konca, navajati samostane itd?

Takih primerov bi lahko našteali še marsikaj. Brez vsake škode bi se dale stvari povedati bolj na kratko, vsaj tako, kakor so recimo na kratko obdelani dinasti na Slovenskem ali Celjski grofje.

Omenjam te primere odvečnih drobnih dejstev iz politične zgodovine še iz nekega drugega praktičnega razloga. Knjiga je namenjena, kakor je rečeno v predgovoru, »širšemu krogu bralcev«. Ta krog bodo (poleg študentov z univerz) predvsem naši srednješolski profesorji. Prav gotovo je danes eden največjih problemov naše srednje šole preobremenjenost dijakov, ta pa izvira pri domala vseh predmetih iz preobsežnosti snovi, iz kopicenja podatkov, ki za splošno izobrazbo niso važni. Toda naši profesorji čestokrat sami ne vedo, kje je v njihovi snovi meja med važnim in nevažnim. In bojim se, da naši srednješolski profesorji zgodovine tudi iz te Zgodovine ne bodo spoznali, kaj je eno in kaj drugo, bojim se, da jim bo knjiga, pisana od tako merodajnih avtorjev, le prepogosto govorila o važnosti in pomembnosti nevažnih stvari.

Ko tako ugotavljamo, da bi mnogo drobnih stvari lahko izpadlo in da bi se marsikatere malenkosti dale skrčiti v eno skupno oznako, pa se moramo na drugi strani ozreti na vprašanje sinteze. Zdi se, da ima knjiga ponekod premalo splošnih zaključkov, sintetičnih ugotovitev za posamezna obdobja, pojave in probleme, ugotovitev, ki povezujejo posamezne pojave v celoto, razkrivajo njihove vzroke in pojasnjujejo tek zgodovine. Težišče in važnost zgodovinskih del pa mora biti prav v tem področju. Spet le en primer: česa so znak nagla menjavanja državnih meja — bliskovite razširitve na ogromna področja, pa nato nagli zlomi — ali na drugi strani in v drugih obdobjih večja stalnost, manjše spremembe? Vse to je odvisno od razvojne stopnje fevdalne

družbe. Poiskati konkretne odgovore, konkretne zaključke in dati s tem ključ za razumevanje vseh navideznih kaotičnosti in anarhičnosti političnih borb in sprememb fevdalnih držav — to pa je ravno naloga prave zgodovine. Marsikje bi bilo danes seveda še težko dati odgovor, a ponekod bi se vendarle dalo že poskušati. Prav tako bi si bilo želeli v naši knjigi več ocen posameznih gibanj, dogodkov in pojavov. Kaj je bilo napredno in kdaj, kaj je zaviralo razvoj itd?

Knjiga predstavlja, kakor je rečeno v predgovoru, »prvi obsežnejši poskus razlage naše zgodovine na podlagi historičnega materializma«. To je, morebiti ponekod nekoliko z naglasom na besedi »poskus«, zelo točna oznaka. V bistvu, če ne v vseh podrobnostih, je obračunano s šovinističnimi gledanji, značilnimi za predvojne zgodovine. Velika pozornost je obrnjena na ekonomsko bazo in družbene odnose. V bistvu gledajo pisci s pravih razrednih pozicij. Vendar pa je tu pa tam marksistična obdelava le formula in na površju. Metoda historičnega materializma pa ni in ne sme biti samo v tem, da se posveča pozornost ekonomski podlagi, to je, gospodarsko socialnim odnosom v posebnih poglavjih, kakor je to na par mestih v knjigi. Ta metoda mora res prevevati celotno delo, vplivati i pri izbiri važnosti dejstev, i pri analizi in sintezi vsega dogajanja in v vsej globini. Spomnimo se globokih sintetičnih analiz, ki sta jih dala Marx in Engels (naj opozorim samo recimo na vrsto Marxovih zgodovinskih analiz v Kapitalu, na Engelsovo delo o nemški kmečki vojni, ali na njegovo sijajno analizo razvoja meščanske ideologije, posebej angleške, v predgovoru k angleški izdaji Razvoja socializma od utopije do znanosti), raznih Leninovih del, ali pa Kardeljevega Razvoja slovenskega narodnega vprašanja, ki še posebej na naši domači slovenski zgodovini kaže, kako se da prodreti v bistvo problemov, kako se jih da prikazati in osvetliti (in to celo na podlagi maloštevilnih virov in literature). Vsa ta dela seveda niso zgodovine v smislu naše Zgodovine narodov Jugoslavije, a vsi poklicni zgodovinarji se moremo ob njih ogromno naučiti.

Zgodovina naj da kolikor mogoče živo sliko preteklosti. Kolikor bolj bo taka slika živa, toliko bolj bo razumljiva, prepričljiva in zanimiva. Ne mislim pri tem na živost v stilu (čeprav je seveda tudi ta vedno zaželena), ampak na povezanost z življenjem, tako preteklim kot sedanjim. To zahteva, da si pisec postavlja vrsto vprašanj, ki so temeljito potrebna za razumevanje katerega koli obdobja in ki si jih starejši zgodovinopisci, pisci »velikih del kraljev in cesarjev«, niso nikdar postavljali. Od česa so živeli ljudje? So trpeli pomanjkanje ali se kopali v izobilju? So imeli sami vsega dovolj, so bili navezani na uvoz, za katere stvari in odkod? Ko so plačevali dajatve, hodili na tlako in podobno, koliko časa in pridelka jim je ostalo zase?

Naša knjiga nam tu daje mnogokje bogate podatke in postreže z lepimi slikami življenja posameznih obdobj in pokrajin. Nekatera poglavja s tega področja so zelo uspela — ponekod pa seveda še najdemo praznine. Marsikje se zdi, kot da pisci pozabljajo, da so vsi ti ljudje, ki jih opisujejo, živeli na zemlji, ki je bila z vsemi svojimi naravnimi pogoji in bogastvi tako različna za prebivalce posameznih stopenj razvoja. Drugo je nudila ta zemlja ljudem dobe divjaštva in barbarstva kot ljudem razvitega fevdalizma; drugače so jo

znali in mogli izkoriščati in spreminjati za svoje potrebe eni in drugi. O tem bi bilo nedvomno potrebno več govoriti. Vzemimo recimo obdobje kovin: govorimo o bakreni, bronasti, železni dobi. Prvo vprašanje, ki se nam postavlja, ko beremo o plemenih tega časa na našem ozemlju, je: kako je bilo z bakrom, bronom, železom pri nas? Ali je bilo kovin na domačih tleh dosti ali malo? Ali so jih uvažali ali izvažali? Nedvomno je bila od tega močno odvisna pomembnost našega ozemlja v tistem času. Vendar beremo o rudarstvu več šele za rimsko dobo.

Nedvomno bi kazalo (v uvodnih poglavjih ali pa kje drugje) opisati tudi tiste poteze vsakdanjega življenja srednjeveškega človeka, ki so značilne za splošne evropske razmere in jih zato v nacionalni zgodovini nekako izpuščamo, dasi so nedvomno važne in posebej za bralca iz širših krogov izredno potrebne, če naj si res predstavlja preteklost. Mislim na splošne življenjske prilike, lakote, epidemije, življenjsko dobo, delovni čas, izobrazbo, splošne značilnosti trgovine itd. itd.

Seveda je za odgovore na celo vrsto vprašanj, ki so važna, danes še vse premalo podatkov ali pa se dajo postavljati le domneve, čestokrat zelo dvomljive vrednosti. Vendar se mi zdi, da se zaradi tega problemom ni treba izogniti, kakor se je v knjigi tu pa tam naredilo. Mislim, da je vselej bolje, pokazati na vprašanje, pa potem odkrito in preprosto povedati, da nanj še ni odgovora, da si o tem nismo na jasnem in podobno. Bralec bo imel prav gotovo za to vedno razumevanje.

Splošna značilnost knjige je nedvomno, da so posamezna poglavja istega obdobja silno različno obdelana, nekje skopo, drugje preobširno, nekje na tak, drugje na čisto drugačen način. To pa ne samo zaradi pomanjkanja ali obilice virov, ampak zaradi drugačne koncepcije in načina obravnavanja. Ponekod je to tudi rezultat procesa nastajanja knjige: poglavja, ki so nastala v času, ko je bilo delo zamišljeno še kot skromnejši učbenik, so krajša, kasneje napisana pa obsežnejša. Vse to je seveda razumljivo in opravičljivo, vendar moti. Primerjajmo oris gospodarstva v dobi razvitega fevdalizma v poglavju o Srbiji z onim za Slovenijo! Razlika je ogromna: bralec bo marsikje mogel misliti, da gre za razlike tam, kjer jih v resnici ni, in za podobnosti tam, kjer so v resnici razlike. Ne bo mu jasno, kje je kaj bolj razvito in napredno, kaj zaostalo. Medsebojna primerjava in vrednotenje je zaradi te različnosti obdelave posameznih problemov po nacionalnih poglavjih mnogo-kje močno otežkočeno. Velike so razlike tudi v kvaliteti posameznih obdelav. Malokatera kritičnih pripomb more zadeti vsa poglavja in odstavke; cela vrsta je odličnih poglavij, ki ustrezajo v vsem ali skoraj v vsem. Prav tako pa so seveda tudi šibke strani. Neenakomernost močno moti — vendar bi bilo po mojem napak za to kriviti dejstvo, da je knjigo pisalo mnogo avtorjev ter zahtevati delo enega samega človeka. Kolektivno delo se lahko sijajno obnese; za to imamo v svetovni zgodovinski literaturi celo vrsto primerov. Stvar je po mojem v tem, da bi bilo potrebno načrt dela mnogo bolj temeljito prediskutirati in medsebojno delo bolj vskladiti. Seveda bi se s tem izdaja dela temeljito zavlekla in bi danes knjige še daleč ne imeli v rokah. Zato more biti to le ugotovitev in napotek za drugo izdajo.

Stil zgodovine je, povsem razumljivo, precej različen po posameznih oddelkih in poglavjih, vendar ponekod nekoliko težak. Zgodovina je ena tistih znanosti, ki za njeno razumevanje ni potrebno kaj dosti posebne izobrazbe ali poznavanja kake zamotane in učene terminologije (kakor recimo pri matematiki, oddelkih fizike, kemije itd.). V zgodovinski znanosti se dajo stvari dokaj lahko napisati splošno razumljivo in preprosto, ne da bi zato kaj trpela tako imenovana »znanstvena višina«. Mislim, da bi bilo že zaradi tega treba težiti za čim bolj razumljivim in preprostim podajanjem. To bi bila obenem tudi največja popularizacija zgodovine, to je tudi dolžnost zgodovinarjev, če hočemo, da bodo zgodovinske knjige res prešle v široke kroge bralcev. In tem širokim krogom, to je, našemu delovnemu človeku, mora biti Zgodovina narodov Jugoslavije predvsem namenjena.

Samo na kratko naj tu, v zvezi s stilom, opozorim na to, da sta v sicer prav dobrem slovenskem prevodu zelo pogosto napak rabljena izraza »narod« in »mesto« namesto pravilnega »ljudstvo« in »grad«. To seveda močno moti in more zavajati bralce v neprijetne zmote in napačne predstave.

Glede razporeditve snovi na ta način, da se daje v okviru vsakega večjega obdobja razvoj vsakega naroda posebej (z nekimi nujnimi odmiki), moremo biti v vsem kar zadovoljni. Morda bi se pač dala Makedonija od srede 12. stoletja pa do prihoda Turkov obdelati v posebnem poglavju, ne skupaj s Srbijo, kakor je to v knjigi. Samo dejstvo, da se je nemanjiška srbska država v določenem času razširila preko makedonskega ozemlja in imela tu tudi nekaj časa svojo prestolnico, ob vseh siceršnjih razlikah ni zadosten razlog za združitev obravnavanja. Že tako se govori o Makedoniji dosti v posebnih odstavkih, ki bi se dali brez škode in pregledneje povezati v posebno poglavje. Sam princip razdelitve bi bil s tem pač dosledno izveden.

Malo več pa bi bilo po mojem treba govoriti (kljub marsikaterim podatkom, ki jih knjiga vsebuje) o tem, kako so se v razvoju do 16. stoletja na našem ozemlju oblikovale (in spreminjale) razne večje skupnosti, ki so bile pozneje podlaga za formiranje narodov, koliko so pri tem vplivale državne meje, ki so nastajale v tem času, koliko drugi odnosi in dejstva. Že pri poglavju o naseljevanju Slovanov bi bilo nedvomno treba povedati nekaj o govorih in narečju ter njihovem razvoju. Tudi skupne poteze razvoja, pa tudi razlike, medsebojne zveze, vzroki in ločitev, bi se dale v uvodnih poglavjih vsakega obdobja bolj poudariti in plastičneje prikazati. Ta uvodna, sintetična poglavja bi morala biti trdnjša vez med sicer pogosto izoliranimi opisi posameznih nacionalnih zgodovin.

Našteli smo nekaj bolj splošnih pripomb in misli ob prvi Zgodovini narodov Jugoslavije. Nikakor pa nima na tem mestu pomena, ustavljati se ob večjih ali manjših konkretnih napakah, napačnih ali dvomljivih formulacijah, ki se v delu pojavljajo — to je nedvomno dolžnost kritike v strokovnem časopisju.

Ne glede na vse pomanjkljivosti je nedvomno knjiga opravila veliko pozitivno nalogo. Povsem napačno bi bilo, pričakovati popolnosti od začetkov našega novega zgodovinoписа. Poleg tega so tudi potrebe našega časa take, da moramo napraviti marsikaj, kar še ne more biti povsem zrelo. Začetek je

storjen, ob tem začetku pa se bodo mogla opisovanja naše zgodovine temeljito izpopolnjevati. Vrednost Zgodovine narodov Jugoslavije je v tem, da je dala sliko naše preteklosti, ki po svoji vsebini in načinu prikazovanja predstavlja velik korak naprej in tako v idejnem pogledu kakor glede zbranih dejstev, z upoštevanjem ekonomike in družbenih odnosov daje mnogo več kakor pa velika večina tega, kar smo imeli od prej (bodisi splošnih jugoslovanskih kakor tudi posameznih nacionalnih zgodovin). Velika vrednost knjige je tudi v zbrani bibliografiji, ki bo služila vsem, ki bodo hoteli aktivno ali pasivno raziskovati našo preteklost. Posebej pa je vrednost knjige še v tem, da je jasno pokazala bogastvo in revščino našega zgodovinarstva v sedanjem trenutku. Vidi se, kje je dovolj materiala, kje ga je premalo, katerim problemom je treba posvetiti pozornost, kateri so že rešeni. Dobra obdelava in zbrani podatki za eno ozemlje kličejo k delu za zbiranje podatkov in obdelavo za tisto drugo ozemlje, kjer še zevajo praznine, opozarjajo na to, katerih vprašanj se je treba lotiti. Vrsta postavk kliče k ponovni diskusiji in raziskavanjem, v njih bodo končno premagani ostanki starih pojmovanj. Prva knjiga Zgodovine narodov Jugoslavije daje nedvomno našim zgodovinarjem srednjega veka delovni načrt — daje jim ga s tem ko je izšla, z vsemi svojimi dobrimi stvarmi in z vsemi svojimi pomanjkljivostmi. Tudi v tem je nedvomno njena velika vrednost. Zato moramo toplo pozdraviti njen izid, zato moramo želeti čim prejšnjega izida naslednjih knjig. Obenem pa se zdi, da bo vse nadaljnje delo, z vsemi izkušnjami, pripombami, diskusijami in kritikami ter raziskavami tudi že priprava na drugo izdajo dela, ki ji ne bo treba manj sodelavcev, ampak le večjega sodelovanja, več skupnih pogledov, bolj načelno in podrobno izdelanega koncepta.

Vasilij Melik